

درس‌نامه

بخش اول / درس اول

آشنایی با چند اصطلاح

جان بی‌جمال جانان میل جهان ندارد / هر کس که این ندارد حقاً که آن ندارد
 با هیچ کس نشانی، زان دلستان ندیدم / یا من خبر ندارم یا او نشان ندارد
 هر شبی در این ره، صد بحر آتشین است / دردا که این معماً شرح و بیان ندارد
 سرمنزل فراغت نتوان ز دست دادن / ای ساریبان فروکش، کاین ره کران ندارد
 چنگ خمیده قامت می‌خواندت به عشرت / بشنو که پند پیران هیچت زیان ندارد
 ای دل طریق رندی از محتسب بیاموز / مست است و در حق او، کس این گمان ندارد
 احوال گنج قارون کاپام داد بر باد / در گوش گل فروخوان تا زر نهان ندارد
 گر خود رقیب شمع است، اسرار از او بپوشان / کان شوخ سربریده، بند زبان ندارد
 کس در جهان ندارد یک بنده همچو حافظ / زیرا که چون تو شاهی کس در جهان ندارد

بیت: کم‌ترین مقدار شعر و به عبارت دیگر، واحد شعر است. شعر بالا در نه سطر سروده شده است که هر یک از این سطرها یک «بیت» نام دارد.

فرد: اگر شاعر مقصود خود را تنها در یک بیت بیان کند، به آن بیت، «فرد» می‌گویند. مانند این بیت از سعدی:

بزرگی نماند بر آن پایدار / که مردم به چشمش نمایند خوار

وزن: آهنگ خاصی است که در هر یک از مصراع‌های شعر وجود دارد و در یک جمله‌ی معمولی دیده نمی‌شود. وزنی که در هر یک از مصراع‌ها احساس می‌شود، تابع **نظمی** است که در چگونگی قرار گرفتن کلمات آن مصراع وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که اگر در هر مصراع کلمه‌ای حذف شود یا جای کلمه یا کلماتی تغییر کند، آن وزن نخستین احساس نخواهد شد؛ برای مثال در اولین بیت «میل جهان» را در ابتدای بیت قرار دهیم، مصراع اول چنین می‌شود: «میل جهان جان بی‌جمال جانان ندارد» که در این صورت به خوبی احساس می‌کنیم که وزن شعر خلل یافته است و آهنگ پیشین دیگر احساس نمی‌شود.

ردیف: کلمه یا کلماتی است که بعد از واژه‌های قافیه، عیناً (از نظر لفظ و معنی) تکرار می‌شود. واژه‌ی «ندارد» در شعر حافظ، ردیف است.

مردّف: شعری که ردیف دارد، مردّف خوانده می‌شود.

توجه: همه‌ی اشعار ردیف ندارند و در مصراع یا بیتی که مردّف نیست، آخرین واژه، کلمه‌ی قافیه است.

آزمون کانون ۲۰ (آبان ۹۰)

۵- کدام گزینه «مردّف» است؟

- (۱) روزگاری شد ز چشم اعتبار افتاده‌ام / چون نگاه آشنا از چشم یار افتاده‌ام
 (۲) حمله سبک آری و گران داری رخت/ پیری تو به تدبیر و جوان داری بخت
 (۳) اشکم ولی به پای عزیزان چکیده‌ام/ خرم ولی به سایه‌ی گل آرمیده‌ام
 (۴) تو میندار که سعدی ز کمندت بگریزد/ چون بدانست که در بند تو خوش‌تر ز رهایی

آزمون کانون ۱۲ (آبان ۹۱)

۶- در کدام گزینه، هر دو بیت، مردّف است؟

- (الف) رعیت پناه، دلت شاد باد / به سعیت مسلمانی آباد باد
 (ب) کسی را که نزدیک ظنّت بد اوست / چه دانی که صاحب ولایت خود اوست
 (پ) دلارام در بر، دلارام جوی / لب از تشنگی خشک بر طرف جوی
 (ت) گلابست گویی به جویش روان / همی شاد گردد ز بویش روان
 (ث) نه سودای خودشان نه پروای کس / نه در کنج توحیدشان جای کس
 (ج) که پس آسمان و زمین چیستند؟ / بنی آدم و دام و دد کیستند؟
 (چ) چو عشق آمد از عقل دیگر مگوی / که در دست چوگان اسیر است گوی
 (ح) مرا بر تلف حرص دانی چراست / چو او هست اگر من نباشم رواست
 (۱) الف و چ (۲) ب و ج (۳) پ و ث (۴) ت و ح

(کتاب درسی - آشنایی با چند اصطلاح)

۷- در کدام گزینه، هر دو بیت، مردّف نیستند؟

- (الف) بخندید و گفت ای پسر جور نیست / ستم برکس از گردش دور نیست
 (ب) که افتد که با جاه و تمکین شود / چو بیدق که ناگاه فرزین شود
 (پ) قیامت کسی بینی اندر بهشت / که معنی طلب کرد و دعوی بهشت
 (ت) نگه کرد باز آسمان سوی من / فروشست گرد غم از روی من
 (ث) چو حاتم به آزادگی سر نهاد / جوان را برآمد خروش از نهاد
 (ج) بسا مفلس بینوا سیر شد / بسا کار منعم زبر زیر شد
 (چ) چه دشمن کرم بیند و لطف و جود / نیاید دگر خبث از او در وجود
 (ح) بزرگی کزو نام نیکو نماند / توان گفت با اهل دل او نماند
 (۱) الف و چ (۲) ب و ج (۳) ت و ح (۴) پ و ث

آزمون کانون ۱۸ (آذر ۹۰)

۸- کدام بیت «مصرّع» است؟

- (۱) گفته بودم چو بیایی غم دل با تو بگویم / چه بگویم؟ که غم از دل برود چون تو بیایی
 (۲) خلق گویند برو دل به هوای دگری ده / نکنم خاصه در ایام اتابک، دوهوایی
 (۳) بازی و بر چشم نشین ای دلستان نازنین / کاشوب و فریاد از زمین بر آسمانم می‌رود
 (۴) درخت زرد شد و آسمان به قیر نشست / هوا دژم شد و دی ماه جای تیر نشست

آزمون کانون ۲ (مهر ۹۰)

۹- همهی گزینه‌ها جز گزینه‌ی ... مصرّع هستند.

- (۱) قحذ به حوصله‌ی ما چه می‌تواند کرد؟ / سقینه با دل دریا چه می‌تواند کرد؟
 (۲) چه دیده است در آن آتشین عذار سپند؟ / که بی‌ملاحظه جان را کند نثار سپند
 (۳) روی تو را به آتش دل‌ها برشته‌اند / لعل تو را به خون جگرها سرشته‌اند
 (۴) گرد خجالت از دل بی‌رحم قاتل می‌فشاند / دست و پای زبر تیغش گر دل بی‌تاب زد

(کتاب درسی - آشنایی با چند اصطلاح)

۱۰- کدام یک از ابیات زیر، مصرع نیست؟

- ۱) دلا بسوز که سوز تو کارها بکند / دعای نیم شبی دفع صد بلا بکند
- ۲) گر بگویم که مرا با تو سر و کاری نیست / در و دیوار گواهی بدهد کاری هست
- ۳) دل می‌رود ز دستم صاحب‌دلان خدا را / دردا که راز پنهان خواهد شد آشکارا
- ۴) آتش است این بانگ نای و نیست باد / هر که این آتش ندارد نیست باد

(کتاب درسی - آشنایی با چند اصطلاح)

۱۱- همهی ابیات زیر به‌جز بیت ... «مقفا» هستند.

- ۱) از دوست به یادگار، دردی دارم / کان درد به صد هزار درمان ندهم
- ۲) یار مرا غار عشق جگر خوار مرا / یار تویی غار تویی خواجه نگه دار مرا
- ۳) مرا زین پیش‌تر حالت فراغت بود و جمعیت / تو در جمع آمدی ناگاه و مجموعان پراکندی
- ۴) گفت که تو کشته نه‌ای در طرب آغشته نه‌ای / پیش رخ زنده کنش کشته و افکنده شدم

(آزمون کانون ۶ آبان ۹۰)

۱۲- همهی گزینه‌ها به‌جز گزینه‌ی ... «مقفا» هستند.

- ۱) من که عیب توبه‌کاران کرده باشم بارها / توبه از می وقت گل دیوانه باشم گر کنم
- ۲) چون ز نسیم می‌شود زلف بنفشه پرشکن / وه که دلم چه یاد از آن عهدشکن نمی‌کند
- ۳) کی بود در زمانه وفا، جام می بیار / تا من حکایت جم و کاووس کی کنم
- ۴) حاشا که من به موسم گل، ترک می کنم / من لاف عقل می‌زنم، این کار کی کنم

(کتاب درسی - آشنایی با چند اصطلاح)

۱۳- کدام گزینه درباره‌ی شعر زیر درست است؟

«حال خونین‌دلان که گوید باز / وز فلک خون خم که جوید باز»

- ۱) وید: حروف قافیه، گوید و جوید: کلمات قافیه، باز: ردیف
- ۲) از: حروف قافیه، باز و باز: کلمات قافیه، ردیف ندارد
- ۳) گوی و جوی: حروف قافیه، گوید و جوید: کلمات قافیه، باز: ردیف
- ۴) د: حروف قافیه، گوید باز و جوید باز: کلمات قافیه، ردیف ندارد

(کتاب درسی - آشنایی با چند اصطلاح)

۱۴- در بیت زیر به‌ترتیب «کلمات قافیه» و «حروف قافیه» کدام‌اند؟

«افسر سلطان گل پیدا شد از طرف چمن / مقدمش یارب مبارک باد بر سرو و سمن»

- ۱) «طرف، سرو» - «رَف و -رَو»
- ۲) «طرف چمن، سرو و سمن» - «مَن»
- ۳) «چمن، سمن» - «مَن»
- ۴) «طرف چمن و سمن» - «مَن»

(آزمون کانون ۱۲ آبان ۹۱)

۱۵- در دو بیت زیر کدام گزینه واژه‌ی قافیه نیست؟

سال‌ها دفتر ما در گرو صهبا بود / رونق میکده از درس و دعای ما بود

یک دو جامم دی سحرگه اتفاق افتاده بود / وز لب ساقی شرابم در مذاق افتاده بود

- ۱) صهبا
- ۲) دعا
- ۳) اتفاق
- ۴) مذاق

(آزمون کانون ۹ آبان ۹۳)

۱۶- کدام عبارت درست نیست؟

- ۱) کم‌ترین مقدار سخن موزون، یک مصراع است.
- ۲) بیتی که یک مصراع آن قافیه دارد، «مقفا» خوانده می‌شود.
- ۳) تفاوت قالب‌ها، تفاوت در چگونگی قافیه‌ی آن‌هاست.
- ۴) قافیه تابع ردیف است و تداعی معانی را ممکن می‌سازد.

درس‌نامه

بخش اول / درس دوم

وزن، اصلی‌ترین عامل موسیقی شعر

اصلی‌ترین عوامل تأثیرگذار شعر، **عاطفه و وزن** است. علاوه بر این دو عامل **تخیل و زبان** هم در شعر اهمیت دارند.

تخیل: تصرف شاعر در طبیعت است که به آفرینش **صُور خیال** (تشبیه - استعاره - مجاز - کنایه) می‌انجامد.

زبان: مجموعه‌ی واژگان و جمله‌هایی است که یک شاعر به کار می‌گیرد.

عاطفه: حالات عاطفی که حادثه‌ها در ذهن شاعر ایجاد می‌کنند. شاعر می‌کوشد این حالات را همان‌گونه که خود احساس کرده به دیگران منتقل کند. **عاطفه اساسی‌ترین عامل پیدایی شعر است.**

وزن: همان آهنگ خاص شعر است.

هما (پفش): مقدار آوایی است که دهان با یک‌بار باز شدن آن را ادا می‌کند. هجا از واج پدید می‌آید. واج کوچک‌ترین واحد آوایی زبان است که باعث تغییر معنی کلمات می‌شود.

زبان فارسی ۲۹ واج دارد که شامل شش مصوَّت و بیست و سه صامت است.

مصوَّت‌های کوتاه (ـَ) مصوَّت‌های بلند (ـِ) (ـُ)

توجه ۱: هر مصوَّت بلند در وزن شعر **دو واج** محسوب می‌شود؛ مثلاً هجای «با» سه واجی است

مصوَّت‌های بلند برابر با **دو مصوَّت کوتاه** یا **یک صامت و یک مصوَّت کوتاه** هستند.

صامت‌ها ۲۳ واج‌اند.

توجه ۲: صامت‌هایی که صدای یکسان دارند، یک صامت محسوب می‌شوند؛ مثلاً (ت - ط)

۱- هجای کوتاه (صامت + مصوَّت کوتاه) ج - تْ - که (ک) ۲- هجای بلند (صامت + مصوَّت بلند) با - می - گو ۳- هجای کشیده (صامت + مصوَّت کوتاه + صامت) بَد - دل - گم	} انواع هجا
۱- (صامت + مصوَّت بلند + صامت) بار - دور - نیز ۲- (صامت + مصوَّت کوتاه + صامت + صامت) دَسْت - پُشت - سیل ۳- (صامت + مصوَّت بلند + صامت + صامت) دوخت - نیست - داشت	

علامت هجاها: هجای کوتاه (U) علامت هجای بلند (-) و علامت هجای کشیده (U -)

چند نکته:

- ۱- هر هجا یک مصوّت دارد؛ بنابراین، تعداد هجا با تعداد مصوّت‌ها برابر است.
- ۲- هر هجا را همان‌گونه که می‌خوانیم می‌نویسیم مثال: خواهش ← خا هیش
- ۳- صامت «ن» (نون ساکن) بعد از مصوت بلند حذف می‌شود. مثال: کابین ← کا بین
- ۴- در زبان فارسی هیچ واژه‌ای با مصوّت آغاز نمی‌شود. مثال: «آز» «صامت + مصوت + صامت» است.
- ۵- در هر شعر تمام مصراع‌ها هم‌وزن‌اند.
- ۶- دو واژه‌ی «کرامت و بدانم» در وزن شعر (عروض) هم‌وزن هستند؛ زیرا هجاهای آن‌ها با هم برابر است.

ک	را	مت
U	-	-
ب	دا	نم
U	-	-

هم‌وزنی عروضی: دو واژه فقط در هجاها با هم برابرند؛ مانند «دلدار - نالیم»

هم‌وزنی صرفی: علاوه بر برابری هجا، مصوّت‌ها هم با یکدیگر یکسان‌اند؛ مانند «تکثیر - تکمیل»
هم‌وزنی صرفی، خوش‌آهنگ‌تر از هم‌وزنی عروضی است.

(آزمون کانون ۲ مهر ۹۱)

۱۷- کدام گزینه در خصوص عوامل تأثیرگذار در شعر درست نیست؟

- (۱) تخیل شاعران شعر آنان را از یکدیگر متمایز می‌سازد.
- (۲) زبان مجموعه‌ی واژگان و جمله‌هایی است که یک شاعر به‌کار می‌گیرد.
- (۳) نتیجه‌ی تخیل یا تصرف شاعر در طبیعت، آفرینش صور خیال است.
- (۴) عاطفه و وزن یا آهنگ نیز در تأثیرگذاری شعر مؤثرند.

(کتاب درسی، ویژه اصلی ترین عامل موسیقی شعر)

۱۸- هر یک از عبارات زیر به ترتیب معرف اصطلاحات کدام گزینه هستند؟

«تصرف شاعر در طبیعت»، «متمایزکننده‌ی شعر شاعران از یکدیگر»، «اساسی‌ترین عامل پیدایش شعر»

- (۱) تخیل، وزن، عاطفه
- (۲) تخیل، زبان، عاطفه
- (۳) زبان، عاطفه، تخیل
- (۴) زبان، وزن، تخیل

۱۹- «کوچک‌ترین واحد آوایی زبان است که سبب می‌شود دو کلمه معانی متفاوتی داشته باشند.» مصداق این

(کتاب درسی، ویژه اصلی ترین عامل موسیقی شعر)

تعریف کدام گزینه است؟

- (۱) تکواژ
- (۲) واژه
- (۳) واج
- (۴) هجا

(کتاب درسی، ویژه اصلی ترین عامل موسیقی شعر)

۲۰- تعداد مصوّت‌های کدام گزینه، بیش‌تر است؟

- (۱) یاری‌گر
- (۲) گوهرفروش
- (۳) درماندگی
- (۴) پژوهش‌گری

(کتاب درسی، ویژه اصلی ترین عامل موسیقی شعر)

۲۱- در کدام یک از واژگان زیر، تعداد صامت‌ها و مصوّت‌ها با هم برابر است؟

- (۱) اِمبارت
- (۲) نی‌نامه
- (۳) آرایه
- (۴) محبت

۲۲- در کدام گزینه، همه‌ی واژه‌ها با هم، هموزن هستند؟ (کتاب درسی، وزن، اصلی‌ترین عامل موسیقی شعر)

- (۱) خوابیده - پاییزه - افسرده - پژمرده
- (۲) قصیده - شریطه - تخلص - تغزل
- (۳) سبزه‌زار - چمنزار - بوستان - میعادگاه
- (۴) آفرینش - پژوهش - پرورش - آموزش

۲۳- هجای آخر کدام گزینه از نظر امتداد با بقیه متفاوت است؟ (کتاب درسی، وزن، اصلی‌ترین عامل موسیقی شعر)

- (۱) گلنار
- (۲) انتظار
- (۳) راهنمایی
- (۴) میلاد

۲۴- فقط در گزینه‌ی ... تمام کلمات از نظر تعداد و ترتیب هجاها یکسان بوده و هموزن هستند.

(کتاب درسی، وزن، اصلی‌ترین عامل موسیقی شعر)

- (۱) بالابلند - سرافراز - صاحب‌خانه - گل‌فروش
- (۲) سال‌نامه - گنجینه - بلندقامت - صاحب‌جمال
- (۳) کتابخانه - دانشمند - باغبان - مهربانی
- (۴) دانشگاه - ثروتمند - استبداد - آرامید

۲۵- مصراع «بنشینم و صبر پیش‌گیرم» با کدام گزینه هموزن نیست؟ (کتاب درسی، وزن، اصلی‌ترین عامل موسیقی شعر)

- (۱) تا درد و ورم فرونشیند
- (۲) گویند مرا چو زاد مادر
- (۳) ای زلف تو هر خمی کمندی
- (۴) هر که چون لاله کاسه‌گردان شد

۲۶- واژگان کدام گزینه همگی دارای هجای کشیده‌اند؟ (کتاب درسی، وزن، اصلی‌ترین عامل موسیقی شعر)

- (۱) خواری - آموزش - احساس
- (۲) سیستان - خارکش - آفتاب
- (۳) آفرینش - دل‌نشین - کمان‌گیر
- (۴) سیمین - مقصود - خوش‌روش

۲۷- هجاهای کدام گزینه به‌ترتیب از «- U - - - U - - - U - - - U - - - U» درست شده است؟

(کتاب درسی، وزن، اصلی‌ترین عامل موسیقی شعر)

- (۱) بشنو از نی چون حکایت می‌کند
- (۲) گویند مرا چو زاد مادر
- (۳) بنشینم و صبر پیش‌گیرم
- (۴) نبینی باغبان چون گل بکارد

۲۸- علامت هجاهای بیت «جدایی گمان برده بودم ولیکن / نه چندان که یک سو نهی آشنایی» مطابق کدام گزینه است؟

(کتاب درسی، وزن، اصلی‌ترین عامل موسیقی شعر)

- (۱) - - U - - - U - - - U U - - - U / - - U - - - U - U - U - - - U
- (۲) - - U - - - U - - - U - - - U / - - U - - - U - - - U - - - U
- (۳) - - U - - - U - U - - - U / - - - U - U - - - U - - - U
- (۴) - U - U - U - - - U - - - - / - U - U - U - U - - - U

(آزمون کانون ۲۲ مهر ۹۰)**۲۹- در کدام گزینه، هجاهای کشیده‌ی بیش‌تری وجود دارد؟**

- (۱) سعی کن عقل، یاری همیشگی برایت باشد.
- (۲) لطیف‌ترین نگاه، نگاهِ مهربانِ مادر است.
- (۳) چیزی عجیب‌تر از نادانی که از دانا نمی‌پرسد، نیست.
- (۴) در شکست، درسی به نام پیروزی وجود دارد.

(آزمون کانون ۲۲ مهر ۹۰)**۳۰- کلمات کدام گزینه، همگی، هموزن هستند؟**

- (۱) رفت - کتاب - شنید
- (۲) ستمگر - سماور - پیکر
- (۳) ستایش - گشایش - جهانگیر
- (۴) ریخت - کوزه - باد

(آزمون کانون ۶ آبان ۹۰)**۳۱- کدام گزینه با بقیه هموزن نیست؟**

- (۱) تو را دیده‌ام قادری پارساوش
- (۲) که راضی نگردد به آزار کس
- (۳) جوابی دهی شور شهری نشانی
- (۴) چه پاکیزه طبعی، چه پاکیزه رایبی

(آزمون کانون ۲۰ آبان ۹۰)**۳۲- کدام دو کلمه علاوه بر هموزنی تعداد صامت‌هایشان نیز یکسان است؟**

- (۱) کرد - دید
- (۲) نیست - باره
- (۳) بیست - عشق
- (۴) ابر - آب

(آزمون کانون ۲ مهر ۹۱)**۳۳- هجاهای مصراع زیر با کدام گزینه برابر است؟**

- «ز کوشش به هر چیز خواهی رسید»
- (۱) ای شمع نهان خانه‌ی جان
 - (۲) ز تاب آتش دوری، شدم غرق غرق چون گل
 - (۳) اگر مرگ، داد است بی‌داد چیست؟
 - (۴) آن جمله گهرها را اندر شکند در عشق

(آزمون کانون ۲ مهر ۹۱)**۳۴- تمام واژه‌های کدام گزینه با یکدیگر هموزن‌اند؟**

- (۱) صلاحدید، خرابکار، شهاب‌سنگ، روزنامه
- (۲) نغایس، سحرها، لوازم، سپاهی
- (۳) اساسی، اصولی، معمولی، نفوذی
- (۴) شمارش، کتاب‌ها، قوانین، مصوت

(آزمون کانون ۲۵ مهر ۹۴)**۳۵- واژه‌های کدام گزینه با هم، هموزن نیستند؟**

- (۱) صدق، صدر، درد
- (۲) نیکی، نیکو، دیوار
- (۳) میلاد، میعاد، گلزار
- (۴) انتظار، انتظام، انتشار

(آزمون کانون ۹ آبان ۹۳)**۳۶- واژه‌ی «مهمان» با چه تعداد از واژه‌های زیر هم وزن است؟**

- «سردار، سرفه، قفسه، کفّاش، دربان، صیقل، ماشین، قالی، کامران، زیبا، مقصود، تلاش، سراب، مهدی»
- (۱) شش
 - (۲) هفت
 - (۳) هشت
 - (۴) نه

(آزمون کانون ۲۳ آبان ۹۳)**۳۷- کدام گزینه درباره‌ی بیت زیر از جهت داشتن قافیه و ردیف و نوع هجاهای مصراع اول درست است؟**

«ما را سفری فتاد بی ما / آن‌جا دل ما گشاد بی ما»

- (۱) مصرع و مردّف - بلند، بلند، کوتاه، کوتاه، کوتاه، کشیده، بلند، بلند
- (۲) مقفّا و مردّف - بلند، بلند، کوتاه، کوتاه، بلند، کوتاه، کشیده، بلند، بلند
- (۳) مقفّا و مردّف - بلند، بلند، کوتاه، کوتاه، بلند، کوتاه، کشیده، بلند، بلند
- (۴) مصرع و مردّف - بلند، بلند، کوتاه، کوتاه، بلند، کوتاه، کشیده، بلند، بلند